

I inkaenes fotspor

– Gå hvor dere vil, sa Solen til de to barna sine, og satte dem ned på jorden ved sjøen Titicaca i Andesfjellene i Sør-Amerika. På ferden fikk de med seg en stav av gull. Staven skulle de kaste i jorden hver gang de stanset for å spise eller sove. Der staven forsvant helt, skulle de slå seg ned. Gullstaven forsvant litt sør for byen Cuzco i Perú. Slik oppstod Inkariket, det største riket på det amerikanske kontinentet.

AV TERJE STENSTAD | PUBLISERT 1. MAI 1998 | OPPDATERT 25. MARS 2020

Slik lyder en av *mytene* om hvordan Inkariket oppstod på 1200-tallet. Myter er fantasifulle og oppdiktete historier om guder og helter. Som i faraoenes rike i Egypt stod Solen og solguden i sentrum for inkaene.

Uten skriftspråk

Inkaene hadde ikke skriftspråk. Fortellingene om Inkariket kjenner vi derfor gjennom fortellinger fra de spanske erobrerne som inntok riket i 1532. Men vi vet at det har vært mennesker i Andesfjellene i mange tusen år før inkakultu oppstod.

Inkasamfunnet

Den aller første herskeren vi kjenner til, het Inca Manco Capac. Han giftet seg med søsteren sin. Søsteren var dronni for riket, og fikk tittelen Coya. I myten om hvordan inkariket ble skapt, giftet også de to barna til solen seg med hverandre.

Folket i inkariket var del av storfamilier. Staten hadde tjenestemenn som holdt nøye rede på hvor stor hver familie var. Familiene fikk det de behøvde av mais, poteter, bønner og tørket lamakjøtt. Ingen måtte sulte, men de fikk heller ikke enn det høyst nødvendige. Til gjengjeld måtte folket arbeide hardt.

Inkariket tar form

Det var først med den niende inka, Pachacuti og sønnen Tupac Inca, at det store riket begynte å ta form. Gods og gullstrømmet inn til herskerklassen fra hele riket. Hovedstaden Cuzco ble forvandlet til en gyllen by, med gullbelagte templer og festninger. Kulturen og språket quechua spredte seg over enorme områder. På 1400- og 1500-tallet var Perú, Ecuador, Bolivia og de nordlige delene av Chile og Argentina deler av Inkariket. Inkariket var på sitt aller mektigste under Huayna Capac, den ellevte inkaen.

Inka Huayna foretrakk å oppholde seg i Ecuadors to viktigste byer, Quito og Tomebamba. Han hadde to sønner som begge pekte seg ut som tronfølger; Atahualpa og Huascar. Brødrene hatet hverandre.

Historien forteller:

Det er stor sorg når Huayna Capac dør omkring år 1527. I de neste fem årene fortsetter Atahualpa og Huascar å styre hver sin del av inkariket; Atahualpa i Quito og Huascar i Cuzco. Men etter hvert angrer Huascar på at han har adlydt farens ønske om å la Atahualpa få lov til å regjere i nord. Han føler seg som den eneste rette Inka, og er engstelig for Atahualpa kan komme til å erobre større deler av riket. En dag sender han derfor bud etter broren og ber han komme til Cuzco for å avlegge troskapsed. Atahualpa går med på det. Huascar er litt forundret over det, og blir i tvil om hva som kan skje når Atahualpa kommer til Cuzco. Og ganske riktig; Atahualpa kommer marsjerende nedover fjellene, kamplysten og klar, sammen med hæren sin på 300 000 mann. Huascar har bare 10 000 soldater, og blir veldig overrumplet av brorens inntog. De to hærene møter hverandre sju kilometer utenfor Cuzco til en forvirret kamp. Alle i samme slags drakter og samme våpen: pil og bue, spyd og stridsøkser. Til slutt vet ingen hvem som er venn eller fiende. Likevel ender det med et knusende nederlag for Huascar. Atahualpa tar Huascar til fange og dømmer ham til døden. Atahualpa er nå eneherker i inkariket.

I historiene om inkaene fortelles det at de var veldig opptatte av tegn de kunne knytte til ulykke og undergang. Det var jordkjelv som rystet, meteorer som strøk over himmelen, og det sies også at de en gang så månen omgitt av tre glo

– den ene rød som blod, den andre grønnsvart og en tredje som bestod av røyk.

Spanjolene kommer

Atahualpa føler han får flere tegn på at noe er i gjære. En dag kommer en budbringer med en beskjed som virkelig urham. 180 fremmede menn er gått i land et sted ved kysten! De fremmede har hvit hud og rir på store "lamaer".

Budbringeren kan fortelle at de fremmede hersker over både lyn og torden. Tordnet lar de lyde fra et langt rør, og lyn som farer ut av røret, er i stand til å drepe på lang avstand.

De fremmede tas vel imot i de fleste byene i inkariket. Noen undrer seg til og med om de hvite mennene kan være gu. En gammel spådom sier nemlig at Viracocha – solguden – skal komme tilbake en dag. Atahualpa sender derfor ut spioner, som forteller at disse høye embedsmennene har en stor fyrste, en som hersker over hele verden. Atahualpa hånler. Aldri har en Inka bøyd seg for en annen fyrste! Det skal heller ikke skje denne gangen! Nei, de fremmede som kommet til inkaens rike, er nok ikke guder. De er bare vanlige mennesker.

Og han har rett. Lederen heter Francisco Pizarro og er utsendt av den spanske kongen på jakt etter nytt land. Flokke består av eventyrere på jakt etter rikdom og berømmelse. Først og fremst er de ute etter gull. Pizarro vet at det finnes gull, masse gull, i inkaens rike.

Møte i Cajamarca

Etter en tid sender Pizarro bud om at han ønsker å treffe Atahualpa. De avtaler å møte hverandre lørdag 16. november 1532 i byen Cajamarca i Perú. Dansere, sangere, musikanter og livvakter omkranser Atahualpa mens han blir båret i en bærestol av gull. På torget møter det store inkafølget spanjolene. Samtalen mellom en spansk prest og Atahualpa går gjennom tolken Felipe. Tolken er kjent for å være upålitelig, og han utelater ofte store deler av mening. Så også denne gangen. Det skal få katastrofale følger.

Gjennom tolken forteller presten om sin gud, og at dette er den eneste rette guden i hele verden. Gud har gjort konger av Spania til konge og hersker over hele verden, også over inkaen og riket hans. Presten holder fram Bibelen og sier denne taler den riktige guden til menneskene. Inkaen løfter opp Bibelen, holder den til øret og lytter.

– Jeg kan ikke høre at den taler, sier han, og kaster Bibelen fra seg!

Det er nok til at Pizarro gjør tegn til mennene sine om å løse ild fra kanonene og skytevåpnene. Slaget er i full gang. Men Inkaen og inkahæren rører seg ikke. De er som lammet av skrekk. Før sola går ned, har de 180 spanjolene tatt ledelsen i Cajamarca, og Atahualpa er satt i fangenskap.

Atahualpa forstår raskt at det er gull og sølv spanjolene er ute etter, og tilbyr en stor sum penger for å slippes fri. Pizarro gnir seg i hendene, og synes forslaget er storslagent. Hver eneste dag kommer indianere med vakre gjenstander av sølv og gull. De kommer fra alle kanter av inkariket; de trenger seg gjennom urskoger, ørkener og over høye fjell med tunge bærer av gull.

Men Pizarro bryter avtalen. I stedet for å slippe Atahualpa fri, dømmer han Inkaen til døden av fire grunner: Inkaen er kristen, han er gift med sin søster, har flere hustruer, og han mistenkes for å ville sende hæren sin mot spanjolene.

Inkariket står for fall

Spanjolene holder Atahualpa fengslet i trekvart år. Så en dag bringes han tilbake til torget hvor møtet med spanjolene fant sted. Her står en prest klar til å døpe Atahualpa. Etterpå binder spanjolene Inkaen til en høy påle, og legger et reip rundt halsen hans. Foran øynene på titusener av innbyggere blir den mektige lederen av det enorme Inkariket hengt. Innbyggerne er i sorg og danser sørgende rundt den døde Inkaens kropp hele kvelden og natten etter. Noen av Atahualpas tilhengere tar på seg oppgaven med å balsamere ham. Men på vei mot byen Quito blir de overfalt, og Atahualpas mumie blir stjålet. Ingen har sett mumien siden.

Hendelsen i Cajamarca var begynnelsen til slutten på inkariket. Pizarro og mennene hans fortsatte plyndringstokene på jakt etter gull. Vakre templer og bygninger ble ødelagt over hele riket. Men de fikk ikke tak i alt gullet. De siste indianerne som var på vei mot Cajamarca med skatter, stoppet underveis da de fikk vite at Atahualpa var død. Indianerne gjemte gullet i sanden, i skogene eller under steinblokker oppe i fjellene. Der ligger det kanskje ennå.

Det ble heller ingen lykkelig slutt for de spanske erobrerne, selv ikke med all rikdommen de kåret til seg. Presten som døpte Atahualpa dagen han døde, ble tatt til fange og drept av indianerne. De helte smeltet gull ned gjennom halsen i ham. Spanjolene kranglet seg imellom og ble stadig griskere. Spesielt var de uenige om hvem som skulle regjere i Lir som i dag er hovedstaden i Perú. Francisco Pizarro ble drept i Lima i juli 1541, som hevn for at han fikk kompanjonger rivalen Diego de Almagro drept tre år tidligere.

Kampen mellom inkaene og spanjolene varte i nesten førti år til, inntil spanjolene klarte å erobre hele inkariket.

Budbringere og regnesnorer

Inkaene bygde over 16 000 kilometer brolagt vei på kryss og tvers gjennom riket. Rundt omkring på veiene stod stafettløpere klare dag og natt, og spurtet fire kilometer hver. Med dette "postsystemet" kom meldinger raskt fram mellom Inkaen og folket hans. Beskjedene kom enten muntlig, eller som knuter på snorer. Disse snorene ble kalt khipu. Lengden og fargen på snorene hadde forskjellige betydninger. Meldingene kunne være et tall, en gjenstand eller kanskje noe som skulle skjæ. Khipu-systemet var så vanskelig at bare kongen og embetsmennene visste hva det betydde. De som kunne khipuen ble viktige mennesker i inkariket. Disse snorene med knuter på er fortsatt en gåte for oss. Den dagen vi lykkes i å løse gåten, tror vi at vi vil få vite mye mer om inkafolket enn det vi vet i dag.

Medisin og planeter

Inkaindianerne var dyktig med medisin. Medisinene hentet de alltid fra plante- og dyreriket. De kunne for eksempel bruke en stor maur til å holde sammen et sår. Mauren satte de på kanten av såret før de skar hodet av den. Føttene holdt fortsatt et fast grep i huden, og holdt igjen såret.

Inkaene trodde døde mennesker spredte sykdommer som eksem, vondt i ryggen, epilepsi og blodpest. De var sikre på åndedragene til de døde fortsatt fantes igjen i lufta.

Solen, månen og stjernene var også viktige for inkaene. De studerte hvordan stjernene og planetene beveget seg (astronomi), og lagde en kalender som hjalp dem til å bestemme når de skulle så eller plante på markene sine.

Machu Picchu – byen som forsvant

På slutten av 1500-tallet ble det satt punktum for Inkariket. I hvert fall inntil 1911. Det året dro den amerikanske arkeolog dr. Hiram Bingham til Perú for å lete etter spor etter inkaene. Han hadde lest om hvordan inkaene hadde gjort en sist motstand mot spanjolene ved et sted som het Vilcabamba. Full av eventyrlyst reiste han til Cuzco og startet jakten etter skjulte ruiner. Han klatret opp fjellside og over skrøpelige broer. Plutselig kom han til en labyrinth av ruiner som var de av røtter og planter. Her inne i jungelen hadde han funnet Machu Picchu – inkaenes siste by.

Bingham og medhjelperne hans fant mange gravplasser med skjeletter etter inkaer. Inkaene ble begravet i sittestilling med knærne trukket opp. Likene var gravlagt med krukker, kniver og klær. Arkeologene fant til sammen 173 skjeletter. 150 av disse var kvinner, og det så ut som mange hadde vært rike. En gammel legende i Perú forteller at yppersteprestinnen og de hellige kvinnene, mamacunas, flyktet fra Cuzco da spanjolene erobret riket. Kanskje de hadde kommet til Machu Picchu?

Ofring

Funnene etter inkaene viser at ofringen til Solguden var veldig viktig. Hver dag ble lamaer ofret til Solen. Prestene skåret opp den levende lamaen og tok innvollene ut. Blodet til lamaene smurte de på tempelet som lå nærmest offerstedet. Sølvsøl, mais og marsvin ble også ofret. Det hendte at mennesker ble ofret ved helt spesielle anledninger. Når en ny Inka skulle innsettes ofret inkaene rundt 200 barn. Guttene ble valgt ut hjemme i landsbyene, mens pikene var soljomfruer fra Cuzco. Barna ble feiret ved et stort etergilde på torvet i Cuzco. Folket fråtset i mat, og helte barna fulle av maisøl. Deretter ble de kvalt, eller de fikk hjertet skåret ut!

Piken i isen

For 500 hundre år siden ga en tenåringspike livet sitt til gudene. Inkaprester gravla henne, og stedte henne til hvile hun opppe på toppen av fjellet Ampato i Perú. Men piken fikk evig liv, da oppdageren Johan Reinhard fant henne i isen for noen få år siden.

"Isjomfruen" er det fremste funnet av mennesker fra inkatiden. Piken i isen, eller "Juanita" som hun også kalles, var kladdet i en kappekjole og dekket av fjær fra en flamingo. I nærheten av graven lå tøystoff, deler av leirkrukker, og små statuer av mennesker og lamaer. Også østersskjell lå i Juanitas grav.

Isjomfruen ble tatt med til USA, der mange forskere har undersøkt henne. Noen har tatt prøver av arvestoffet (DNA) for å finne ut mer om henne. Forskerne fant raskt ut at Juanita var mellom 12 og 14 år da hun døde. Amerikanske medisiner undersøkte også kroppen hennes i en CT-maskin. Det er en datastyrt røntgenmaskin. Med denne maskinen tok de grundige bilder av hodet hennes. På bildene kunne de se at det var brudd i hodeskallen. De tror derfor at Juanita ble drept av et kraftig slag i hodet. Arkeologer tror hun ble tatt med til Ampato-fjellet og ofret til gudene.

De siste årene er rester av flere andre mennesker funnet. Disse ble sannsynligvis også ofret til gudene i inkatiden.

Fakta om inkaene:

- Inkariket oppstod i Andesfjellene i Sør-Amerika på 1200-tallet.
- Solguden var viktig for inkaene.
- Inkaene hadde ikke skrift, men de sendte beskjeder med mystiske snorer som kalles khipu. Fortellingene om inkaene kjennes vi derfor bare fra spanske erobrere som kom til inkariket i 1532.
- Folket i inkariket arbeidet hardt, og levde i storfamilier.
- Den første inkaherskeren, het Inca Manco Capac.
- Hovedstaden for inkariket het Cuzco, og ligger i Perú.
- Da inkariket var på sitt mektigste, bygde de templer og festninger som ble belagt med gull. Huayna Capac var inkahersker på denne tiden.
- Perú, Ecuador, Bolivia og de nordlige delene av Chile og Argentina var deler av inkariket på 1400- og 1500-tallet.
- Inkariket gikk til grunne da spanjolene inntok riket. Atahualpa var den siste inkahersker.
- Det har bodd mennesker i Andesfjellene i mange tusen år før inkaene kom.

Publisert i Nysgjerrigper 3, 1998

KRLE OG HISTORIE HISTORIE

Meldinger ved utskriftstidspunkt 3. april 2025, kl. 21.09 CEST

Det ble ikke vist noen globale meldinger eller andre viktige meldinger da dette dokumentet ble skrevet ut.